

KÉSŐBRONZKORI ARANY SZALAGGAL DÍSZÍTETT TEXTÍLIÁK SPÄTBRONZEZEITLICHE, MIT GOLDBÄNDERN VERZIERTE TEXTILIEN LATE BRONZE AGE TEXTILES ORNAMENTED WITH GOLD BAND

MÜLLER RÓBERT

H-8314, Vonyarcvashegy, Szent Mihály domb u. 1.

E-mail: mullerrobi@gmail.com

Resümee

An der, in Várvölgy, Nagy-Lázhegy erschlossenen, spätbronzezeitlichen Höhensiedlung kam auch ein Goldschatz zum Vorschein, das unter anderem auch schmale, wahrscheinlich mit komplizierter Technologie hergestellte Goldbänder beinhaltete. Mit dem teilweise dicht aufgewickelten Material wurde aller Wahrscheinlichkeit nach ein Kleidungsstück ausgenäht. Mehrere zeitgleiche Goldschätze beinhalteten ähnliche Goldfäden, die bis jetzt durch die Forschung als Bestandteile von Pektoralien bestimmt wurden. Es ist anzunehmen, dass ursprünglich auch mit diesen Textilien verziert wurden und die mit Goldfäden ausgenähten Kleidungsstücke gewöhnliche Bestandteile der Goldschätze waren.

Abstract

On the Late Bronze Age hill fort excavated on Várvölgy–Nagy-Lázhegy, a golden hoard find was found containing thin gold ribbons produced by sophisticated technology. The heavily coiled bands were probably used on a garment. Several coeval finds are known comprising similar gold bands considered up to now elements of pectorals. We can suppose that they were also used for textile decoration and garments ornamented with gold threads were regular constituents of gold hoard finds.

Kivonat

A Várvölgy–Nagy-Lázhegyen feltárt későbronzkori magaslati telepen előkerült egy aranykincs is, amely többek között vékony, valószínűleg bonyolult technológiával készített aranyszalagokat is tartalmazott. A részben sűrűn tekercselt anyaggal minden bizonnyal egy ruhadarabot varrtak ki. Több hasonló korú aranyelet tartalmazott ugyanilyen aranyszálakat, amelyeket a kutatás eddig mellédiszek alkotórészeinek tartott. Feltételezhető, hogy eredetileg ezekkel is textíliát díszíthettek, és az aranyszállal kivarrt ruhadarabok megszokott tartozékai voltak az aranykincseknek.

SCHLUSSELWÖRTER: SPÄTBRONZEZEIT, GOLDSCHATZ, GOLDBAND, TEXTILIE

KEYWORDS: LATE BRONZE AGE, GOLD HOARDS, GOLD THREADS, TEXTILE

KULCSSZAVAK: KÉSŐBRONZKOR, ARANYKINC, ARANYSZÁL, TEXTILIA

A Várvölgy–Nagy-Lázhegy a Dunántúl legnagyobb, 160 ha területű késő bronzkori magaslati telepe. A bazalt tanúhegy meredek oldalai természetes védelmet nyújtottak az itt élőknek. A 335-345 m tengerszint feletti magasságban lévő plató több helyen befelé lejt, így a mélyedésekben, az agyagos-vályogos elúvium talajon belső tavak keletkeztek, amelyek lehetővé tették a tartós megtelepedést. A hegy ÉK-i részén 1950-ben megnyitott kőbánya, amelyet a hegy ÉK-i lábánál elhelyezkedő, vasúttal is rendelkező községről, Uzsa Bazaltbányának neveztek el, már a terület nagyobbik felét lebányászta, és a telepjelenségeket megsemmisítette. A bánya bővítéséhez kapcsolódóan, megelőző feltárás keretében, 2003 és 2006 között összesen 48.000 m² összefüggő felületen 620 objektumot tártunk fel (Müller 2007). Ezek döntő többsége különböző formájú gödör, kisebb-nagyobb cölöplyuk volt, de előkerült 12 bronz- és egy aranykincs is.

1. ábra: Várvölgy–Nagy-Lázhegy, 422. objektum: az aranyszalagok jelentkezése

Abb. 1.: Várvölgy, Nagy-Lázhegy, das Erscheinen der Goldbäder im Objekt 422.

2. ábra: Várvölgy–Nagy-Lázhegy, a kiemelt aranszalagok

Abb. 2.: Várvölgy, Nagy-Lázhegy, die ausgehobenen Goldbänder

Az erdővel benőtt területen 2002-ben vágták ki a fákat. A következő év őszén a tuskózás már régészeti szakfelügyelet mellett folyt, ennek során a humusz felső, mintegy 15-25 cm vastag rétegét is elhordták. Ezt követően kezdődött meg az ásatás, a bányavállalat által meghatározott ütemezés szerint. A gépek által összejárt felületről kotróval még további 5-10 cm földet kellett eltávolítanunk, majd ezt megnyestük, de fémkeresővel a kotrás előtt és után is átvizsgáltuk a területet.¹ Így került elő a bronzkincsek többsége is.

2005. augusztus 1.-én a terület DK-i részén a kotró munkáját követően a fémkereső gyengén jelzett.

A sárgásbarna környezettől alig vált el egy kisebb, ovális, némileg sötétebb folt, a 422. objektum. A lehumszolt felület alatt alig 1-2 cm-rel jelentkeztek az aranykincs első leletei: vékony aranszalagok, egy részük összefüggő, szélesebb, egészen lapos, tekercselt mintát mutatót (1. ábra). A sérülékeny aranszalagokat földdel együtt kiemeltük (2. ábra), ezt később a helyszínen kiiszapoltuk. Eközben egy nem szétszedhető, „összegubancolódt” gombolyag jött létre (3. ábra), de a keskeny szalagoktól el tudtuk választani a velük részben összekeveredve előkerült spirálcsovecskéket, összesen 56 darabot.

3. ábra: Várvölgy–Nagy-Lázhegy, a kiiszapolt aranszalagok

Abb. 3.: Várvölgy, Nagy-Lázhegy, die abgeschlammten Goldbänder

Az aranszalagok alatt további leletek kerültek elő: két sujtásos díszű hajfonat karika, két dupla, kör alakú, kivágott lemez, rövidebb drótok, egy ékszertöredék, és kisebb olvasztott aranyrögök (Müller 2006a, 231, 5. ábra).

Ezúttal csak az aranszalagokkal kívánunk foglalkozni. A szalagok összsúlya: 13,1 gramm. A keresztmetszetük a belső oldalon sík, a külső oldalon közepén bordaszerűen, félkör alakú kiemelkedés fut végig. Ez alapján elkészítésük többféleképp rekonstruálható.

Először egy hosszúkás, alig egy-két tized mm vékonyra kalapált lemezből keskeny, alig 1 mm-es csíkokat vágtak le, feltehetően nem egy éles késsel, mert az összegyűrte volna a keskeny szalagot.² Ezeket sűrűn megsodorták, majd két kölap között hengerelve vékony huzalt készítettek belőlük.³ Ezek átmérője még a fél millimétert sem érte el. Nagyító alatt semmilyen nyomát nem találtuk annak, hogy a viszonylag rövid drótdarabok végeit összecsavarva és felizzítva, ezeket össze- kovácsolták, majd újraizzítva ismételt hengerelték, hogy az átmérő a toldásoknál is ugyanakkora maradjon. Azt tudjuk, hogy viszonylag hosszú huzalokat kellett előállítaniuk, hiszen az egyik 14-szeres tekercs elkészítéséhez, amelynek 18,5-19 mm hosszú egységeit duplán kell számítani, egy több mint 50 cm hosszú huzalra volt szükség. A vékony lemezek aligha lehettek egy tenyérnél nagyobbak. Ezért ha egyenes szalagokból állították volna össze a szálakat nagyon sok toldásra lett volna szükség. Egyszerűbb megoldás volt, ha nem egyenes

szalagdarabokat toldoztak, hanem a szalagcsíkot

4. ábra: Várköly–Nagy-Lázhegy, sűrűn tekercselt aranszalagok

Abb. 4.: Várköly, Nagy-Lázhegy, dicht aufgewickelte Goldbänder

Ezzel a módszerrel ugyanis egy 5,5 cm átmérőjű kerek lemezből 160 cm hosszú, 1 mm széles szalagot lehet vágni (Sipos 2003, 49). Ebből aztán sodrással megfelelő hosszúságú huzalt tudtak előállítani. Ezután a lágy, könnyen formálható huzalt ráfektették egy keményfára vagy kőlapra, amelybe előzőleg a vékony huzal átmérőjével megegyező szélességű, sekély vályút mélyítettek, és a huzalt belekalapálták a vályúba.

Így a huzal felső felét laposra kalapálták, és ennek szélessége elérte a 0,8 mm-t, míg az alsó felületen a vályú szélességével megegyező félkör alakú borda alakult ki. Elképzelhető, de kevésbé valószínű, hogy a levágott, sima, keskeny aranszalagot egyszerűen, sodrás nélkül belekalapálták a vályúba. Csak feltételezni tudjuk, hogy miért volt szükség egy ilyen bonyolult eljárásra. A vékony lemezből levágott szalagcsíkok az arany lágyasága miatt talán könnyen el is szakadhattak volna a varrás során. Ezért készítettek belőlük huzalt. Ennek viszont olyan kicsi volt a keresztmetszete, hogy túl sok kellett volna belőle egy-egy minta előállításához. A fent leírt módon szétkalapált huzal immár kellő szélességű, és a borda miatt megfelelő erősségű is volt, hogy ezzel a szalaggal egy kész textíliát, feltehetően egy, a felsőtestet borító ruhadarabot díszítsenek. A szalagokat úgy használták fel, hogy a "bordás" felület volt kívül, így a megtört felület még jobban csillogott. A tekercsek csakis egy szerves anyagot díszíthettek, ami a tekercs alsó és felső szála közötti kis távolság miatt feltehetően textília lehetett. A tekercsek szélein annyira egységesek a görbületek, hogy a velük díszített textília egy erősen, sűrűn szövött, viszonylag vastag anyag kellett, hogy legyen. Ez nyilván felső ruházat lehetett, mert így vált láthatóvá a kívülálló számára. Az aranszállal való szövést, a brokát

spirális vágással állították elő.

5. ábra: Várköly–Nagy-Lázhegy, sűrűn tekercselt aranszalagok

Abb. 5.: Várköly, Nagy-Lázhegy, dicht aufgewickelte Goldbänder

készítését a késő bronzkorban még nem ismerték, ezért csak utólag tudták aranszalaggal kivarrva díszíteni a ruházatot. A tekercsek szélessége különböző volt, 14,5 és 19 mm között változott. Ezekből összefüggő felületeket tudtak kivarni (**4-5. ábra**). Az is elképzelhető, hogy az aranszalagokkal nem közvetlenül varrták ki a textíliát, hanem egy nagyon vékony, szerves anyagból való vezetőszalagra, pl. hánásra tekercselték a szalagokat, és azt varrták díszként egy ruhára.⁴ Ezen kívül sima szalagokat is találtunk, amelyekkel talán hosszába vagy keresztbe öltött díszeket tudtak készíteni. Vajon csak ebben a kincsben lehetett aranszalaggal díszített textília?

Mintegy 500 m-re az aranykincs előkerülési helyétől,⁵ tehát ugyanezen a magaslati telepen már 1926-ban előkerült egy aranykincs, amely a MNM-ba került. Ezt Tompa Ferenc publikálta (Tompa 1928), majd Mozsolics Amália foglalkozott vele többször (Mozsolics 1950; Uő. 1981; Uő. 1985). Ebben a leletben is volt egy gombolyag aranszalag (Itsz.: MNM 30.1927.16.), amelynek súlya 8,23 gr volt. Már Tompa észrevette, hogy a kb. 0,5 mm széles szalagok egy részét egészen vékony bronzhuzalra tekercselték fel, és a szalagokon hosszában egy borda fut végig (Tompa 1928, 207). Jól látható, hogy ezek a szalagok is a fentebb leírt módon készültek (**6. ábra**). Szélességük változó: 0,6-1,3 mm. Valóban előfordult, hogy vékony bronzhuzalra tekercselték rá az aranszálat, átmérője: 1,1 mm (**7. ábra**), de a szalagok többsége nem volt feltekercselve. Mozsolics Amália szerint a Rothengrub-i melldíszhez (Pittioni 1952) hasonló ékszerre szerelték fel ezeket a vékony szálatokat (Mozsolics 1950, 33; Uő. 1981, 299; Uő. 1985, 211). Valószínűbb azonban, hogy ezekkel az aranszalagokkal is textíliát díszíthettek.

6. ábra: Várvölgy–Felsőzsid, aranszalag gombolyag

Abb. 6.: Várvölgy, Felsőzsid, der Goldbandknäuel

A Rothengrub-i leletben egyébként a híres melldíszén, az övre szerelt korongon és díszléceken kívül némileg összezilálva a miénkhez hasonlóan szorosan tekercselt aranyhuzalok is vannak. Pittioni úgy vélte, hogy eredetileg ezeket is a melldíszre tekercselték fel (Pittioni 1952, 95 és Taf. IV/8-9). De onnan nem hiányoznak, ha leszerelték volna, akkor nem lehetnének tekercsben. Ezért feltételezzük, hogy talán azt a ruhát díszítették vele, amelyhez a melldísz viselték.

Ugyanilyen szoros tekercsek ugyancsak összezilált állapotban Székesfehérvárról is kerültek a bécsi Naturhistorisches Museumba. Jól látszik a fotón, hogy a tekercsek mellett egészen kis átmérőjű spirálcsoveket is hajlítottak az aranszalagból (Hartmann 1970, 116 és Taf. 48/301). A Velem Szent Vid-i aranykincsben is volt egy aranszalagból álló gombolyag (Mozsolics 1950, Taf. III/1). Ezt utóbb szétszedték. Ekkor derült ki, hogy ez a gombolyag döntő többségében a várvölgyi aranszalagokkal megegyező formájú, bordás aranszalagokból hajlított spirálcsovekből áll. Ezek felhasználása sokrétű lehetett, szegélyezhettek korongot, lehettek valamilyen melldísz alkotórészei, amint azt Mozsolics Amália feltételezte, de akár rá is varrhatták őket egy textíliára. Ezeken kívül vannak a leletben olyan ovális tekercsek, amelyek 0,6-0,7 mm széles bordás szalagból készültek. Átmérőjük 7,3-8,8 és 5,8-9,4 mm között változik. Ezeket, akárcsak a lépcsőzetesen tekercselt darabokat (Mozsolics 1950, Taf. III/11-16 fotó, Abb. 5/1-2 rekonstrukciós rajz) eredetileg valamilyen szerves anyagra tekercselték fel, de ez aligha lehetett textília, mert ahhoz túl nagy az átmérőjük. A sághegyi aranyleletben is volt egy aranszalagból álló gombolyag, amely sajnos

7. ábra: Várvölgy–Felsőzsid, vékony bronz-huzalra feltekercselt aranszál

Abb. 7.: Várvölgy, Felsőzsid, auf einen dünnen Bronzedraht aufgerollter Goldfaden

elveszett, így nem állt módunkban tanulmányozni, és csak feltételezhetjük, hogy hasonló volt a rendeltetése. Megemlíthetjük még a főregyházi aranyleletet is, hisz Márton Lajos szerint „két csomag kuszált aransodrony egészíti ki a leletet” (Márton 1907, 60). Sajnos a rajzát nem közölte ezért éppúgy lehetett a várvölgyi leletekben lévőkhöz hasonló gombolyag, mint ahogy állhatott kör keresztmetszetű huzal(ok)ból is. Az elrejtett aranykincseken kívül temetkezésből is került elő vékony aranszál. Bakonyjácán a VI. halom 1. sírjából feltűnően vékony, rugalmas aranydrót darabok kerültek elő.⁶ A fotón a rajzzal ellentétben nem csak ívelten görbülnek, hanem szögletesen is megtörtek a drótok, mintha eredetileg varrott díszek lettek volna. A Vösendorfban (Alsó-Ausztria, Bécs közelében) feltárt 31 hamvasztásos sírból álló későbronzkori (HaA) temetőrészletben három sírból is kerültek elő aranszalagok, amelyekről feltételezték, hogy textíliát díszítettek (Grömer 2006, 42, 59 és Abb. 11). Elképzelhető, hogy nemcsak aranszalagokból készítettek díszítést. Hampel József írta, hogy az ispánlaki öntőműhely anyagában volt „egy csomó keskeny bronzszalag varrásra(?)” (Hampel 1892, CXLIX. t. 16).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a várvölgyi aranykincsben lévő szalagokat valószínűleg bonyolult technikával készítették, és egy ruhadarabot díszíthettek velük. Azonban sem az előállítás módja sem a rendeltetés nem egyedülálló, hiszen ugyan ilyen módon készített szalagok más aranyleletekből is ismertek, és azokból nem melldíszeket állítottak össze, amint azt eddig feltételezték, hanem ezek is textíliákat díszítettek, amelyek tehát megszokott tartozékai lehettek az elrejtett aranykincseknek.

Irodalom

ARMBRUSTER, B. R. (2000): Goldschmiedekunst und Bronzetechnik. Studien zum Metallhandwerk der Atlantischen Bronzezeit auf der Iberischen Halbinsel. *Monographies Instrumentum* 15 Montagnac.

GRÖMER, K. (2006): Textilien der Bronzezeit in Mitteleuropa. *Archaeologia Austriaca* 90 31–72.

HARTMANN, A. (1970): *Prähistorische Goldfunde aus Europa*. Gebr. Mann Verlag, Berlin, 127 pp.

HAMPEL J. (1892): *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. II. Bp.

JANKOVITS, K. (1992): Spätbronzezeitliche Hügelgräber in der Bakony-Gegend II. *Acta ArchHung* 44 261–343.

MÁRTON L. (1907): A főregyházi őskori aranylelet. *ArchÉrt* 27 57–68.

MOZSOLICS, A. (1950): Der Goldfund von Velem-Szentvid. *Praehistorica* I. Prometheus Druck, Basel, 44 pp.

MOZSOLICS, A. (1981): *Der Goldfund von Várvölgy-Felsőzsid*. In: *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für Wilhelm Albert v. Brunn*. Hrsg.: LORENZ, H. Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 299–308.

MOZSOLICS, A. (1985): *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizont von Aranyos, Kurd und Gyermely*. Akadémiai Kiadó, Bp.

MÜLLER R. (2006a): Várvölgy-Nagy-Lázhegy későbronzkori földvár kutatása. In: „*Gondolják, látják az várnak nagy voltát...*” *Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére*. Szerk.: KOVÁCS Gy & MIKLÓS ZS. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Bp. 227–236.

MÜLLER R. (2006b): A Várvölgy–Nagy-Lázhegyen feltárt későbronzkori magaslati településrészlet szerkezete. *Zalai Múzeum* 15 189–201.

MÜLLER R. (2007): Késő bronzkori magaslati település kutatása Várvölgy, Nagy-Lázhegyen (2003–2006). *RégKut* 2006, Bp. 5–26.

NOVÁKI GY. & SKERLETZ I. 1991: Várvölgy–Kis-Lázhegy későbronzkori földvára. *Zalai Múzeum* 3 155–162.

PITTIONI, R. (1952): Der Goldfund von Rothengrub (N-Ö) und seine wirtschaftsgeschichtliche Verankerung. *Archaeologia Austriaca* 11 89–99.

SIPOS E. 2003: Fémfonallal díszített textiltöredék Heténypusztáról. *Ókor* 2/4 47–50.

TOMPA F. (1928): Újabb szerzemények a Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményében. *ArchÉrt* 42 202–207.

¹ Köszönetet mondok Szakács Gézának, aki ásatási technikusként végig segítette a munkámat, és végezte a műszeres kutatást.

² Erre Sipos Enikő hívta fel a figyelmemet. Lektorai munkájáért ez úton mondok köszönetet.

³ A dróthúzást a bronzkorban még nem ismerték, és kovácsolással csak minimum másfél mm átmérőjű huzalokat készítettek. A vékonyabb drótok előállítását a fenti módon történt (Armbruster 2000, 105, és Abb. 55,2).

⁴ Erre a lehetőségre Járó Márta hívta fel a figyelmemet lektori jelentésében. Munkájáért ez úton is köszönetet mondok.

⁵ Müller 2006b, 196, 1. kép. A térképen a 2 jelöli a feltárás, a 3 az 1926-os aranylelet helyét. A lelőhely elnevezése a szakirodalomban: Várvölgy-Felsőzsid (Mozsolics 1981, 299). A lelet Felsőzsidra került elő, de 1943-ban Alsó- és Felsőzsid Várvölgy néven egyesült.

⁶ Jankovits 1992, 318, és Abb. 60 fotó, Abb. 61/5 rajz. Hosszúságuk: 7,7, 8,0 és 2,0 cm. A leírásban megadott 0,5 cm-es keresztmetszet nyilván téves és 0,05 cm-ről van szó. Ez a fotón és a rajzon is látszik. Keresztmetszete négyszögletes.